

Basisstof 1 Organismen en hun omgeving**milieu**

leefomgeving van een organisme

ecologie

studie van relaties tussen organismen en hun milieu

biotische factoren

invloeden van de levende natuur

abiotische factoren

invloeden van de levenloze natuur

niveaus

schalen binnen de ecologie, bijvoorbeeld individu, populatie, levensgemeenschap, of ecosysteem

individu

één organisme

populatie

groep individuen van dezelfde soort in een bepaald gebied, die zich onderling voortplanten

levensgemeenschap

alle populaties in een bepaald gebied

biotoop

alle abiotische factoren in een bepaald gebied

ecosysteem

gebied waarbinnen de biotische en de abiotische factoren een eenheid vormen

biosfeer

alle ecosystemen samen

biom

groot gebied met een kenmerkend klimaat binnen de biosfeer

voedselketen

reeks soorten waarbij elke soort voedsel is voor de volgende soort

schakel

elke soort in de voedselketen

voedselweb (voedselnet)

alle voedselrelaties in een ecosysteem

biomassa

totale hoeveelheid energierijke stoffen in een organisme

piramide van biomassa

totale hoeveelheid energierijke stoffen in een organisme

piramide van aantallen

het aantal individuen wordt meestal kleiner in elke volgende schakel van een voedselketen

giftig

schadelijke stoffen voor organismen

accumulatie

opeenhoping van giftige stoffen

Basisstof 2 Voedingsrelaties en kringlopen**producenten**

organismen die het voedsel voor andere organismen maken

consumenten

organismen die de stoffen eten die ze niet zelf hebben gemaakt

consumenten van de eerste orde

organismen die producenten eten

consumenten van de tweede orde

organismen die consumenten van de eerste orde eten

afvaleters

organismen die dode resten van planten en dieren eten

reducenten

organismen die de dode resten van organismen afbreken

kringloop

stoffen van planten komen via dieren, afvaleters en reducenten uiteindelijk weer bij planten terecht

autotroof

organisme dat geen andere organismen als voedsel nodig heeft

heterotroof

organisme dat zich voedt met andere organismen

stikstofzouten

mineralen in de bodem die stikstofdeeltjes bevatten

eiwitten

stoffen die voor een groot deel de kleur, vorm en werking van een organisme regelen

biologisch afbreekbaar

stoffen die door reducenten kunnen worden afgebroken

niet-biologisch afbreekbaar

stoffen die niet door reducenten kunnen worden afgebroken

plasticsoep

grote eilanden van plasticafval die in de oceanen drijven

Basisstof 3 Samenleven

optimale omstandigheden

omstandigheden waarbij de kans groot is dat een populatie groeit

populatiegrootte

aantal organismen in een populatie

biologisch evenwicht

de populatiegrootte in een ecosysteem schommelt rond een evenwichtswaarde

optimumkromme

lijn in een diagram waarin de groei- en voortplantingskans is uitgezet tegen een abiotische factor

concurrentie

relatie waarbij wordt gestreden om bijvoorbeeld voedsel, een partner of een veilige plek

samenwerking

relatie waarbij bijvoorbeeld samen voedsel wordt gezocht

rangorde

één dier is de baas, de rest van de dieren weten hun plek

territorium

gebied dat wordt verdedigd tegen soortgenoten

paarvorming

een mannetje en een vrouwtje werken samen om zich voort te planten

niche

rol van een soort in een ecosysteem

symbiose

langdurige relatie tussen individuen van verschillende soorten

mutualisme

beide soorten hebben een voordeel van de symbiose

commensalisme

één individu heeft een voordeel van de symbiose, het andere individu heeft geen voordeel of nadeel van de symbiose

parasitisme

symbiose waarbij een individu een voordeel heeft en het andere individu een nadeel heeft

parasiet

individu dat een voordeel heeft bij parasitisme

gastheer

individueel dat een nadeel heeft bij parasitisme

Basisstof 4 Natuurbeheer**cultuurlandschap**

landschap dat is gevormd onder invloed van de mens

landbouw

land dat door de mens wordt gebruikt voor de productie van voedsel

bosbouw

land dat door de mens wordt gebruikt voor de productie van hout als brandstof en als bouw materiaal

bedreigd

individuen van een soort hebben moeite om in leven te blijven en zich voort te planten

uitsterven

verdwijnen van een soort

biodiversiteit

variatie aan soorten in de natuur

herintroductie

het terugbrengen van een dier- of plantensoort in een land

natuurbeheer

maatregelen om natuur te behouden, beschermen en herstellen

Basisstof 5 Mens en milieu**milieuproblemen**

nadelig invloed van mensen op het milieu

uitputting

zo veel stoffen uit het milieu halen dat ze opraken

vervuiling

stoffen aan het milieu toevoegen die schadelijk zijn

fossiele brandstoffen

brandstoffen die miljoenen jaren geleden zijn ontstaan uit resten van dode planten en dieren

grondstoffen

stoffen die uit het milieu wordt gehaald om bijvoorbeeld machines, apparaten, huizen en kleding te maken

mineralen

stoffen in de grond die nodig zijn voor de groei van planten

monocultuur

grote stukken grond waar elk jaar dezelfde planten op worden verbouwd

stikstof

belangrijk mineraal in mest

luchtvervuiling

vervuiling van de lucht met bijvoorbeeld stikstof uit mest of koolstofdioxide uit fossiele brandstoffen

bodemvervuiling

giftige stoffen in de bodem

chemische gewasbeschermingsmiddelen

giftstoffen die voedingsgewassen beschermen tegen vraat

watervervuiling

giftige stoffen in het water

broeikasgassen

gassen in de dampkring die de warmtestraling van de aarde tegenhouden

broeikaseffect

een deel van de warmte-uitstraling van de aarde wordt tegengehouden door gassen in de dampkring

versterkte broeikaseffect

het opwarmen van de aarde doordat er meer broeikasgassen worden afgegeven aan de dampkring, waardoor meer warmte wordt teruggekaatst naar de aarde

klimaatverandering

verandering van het gemiddelde weertype over een lange periode

blauwalg

bacterie die stoffen maakt die giftig zijn voor mensen

stijging van de zeespiegel

de hoogte van het zeewater stijgt

verzilting

zout water mengt met zoet rivierwater, grondwater en slootwater

Basisstof 6 Duurzaamheid**ecologische voetafdruk**

het land- en wateroppervlak dat nodig is voor jouw consumptie en jouw afval

duurzaamheid

ervoor zorgen dat het milieu geen schade ondervindt van menselijke activiteiten

duurzame ontwikkeling

ontwikkeling waarbij er gebruikt wordt wat we nodig hebben en toch de aarde in dezelfde staat doorgeven aan toekomstige generaties

duurzame energie

energie die geen milieuvervuiling veroorzaakt en waarbij de energiebron niet opraakt

biomassa

energierijke stoffen in organisch materiaal

hergebruik

een voorwerp opnieuw gebruiken

recycling

afval wordt gebruikt als grondstof voor nieuwe producten

stadslandbouw

voedsel verbouwen in een stedelijke omgeving

verticale landbouw

gewassen worden gekweekt in bakken boven elkaar

precisielandbouw

technologie gebruiken om planten heel precies te geven wat ze nodig hebben

kringlooplandbouw

landbouw waarbij duurzaam wordt omgegaan met natuurlijke hulpbronnen

biologische landbouw

verbouwt voedsel op een andere manier dan de gangbare landbouw door bijvoorbeeld geen gebruik te maken van kunstmest

Extra stof 7 Energiestroom in een ecosysteem**trofische niveau**

plaats van een organisme in een voedselketen

energiestroom

energie wordt doorgegeven van het ene trofische niveau aan het volgende trofische niveau

energierijke stof

stof waar bij de verbranding energie vrijkomt

Extra stof 8 Voedselproductie**landbouw**

land dat door de mens wordt gebruikt voor de productie van voedsel

voedingsgewassen

planten die in de akkerbouw en de tuinbouw worden verbouwd

landbouwhuisdieren

dieren die in de veeteelt worden gehouden

organische mest

mest afkomstig van organismen

kunstmest

mest die kunstmatig wordt gemaakt in laboratoria of fabrieken

biociden

chemische gewasbeschermingsmiddelen die levende organismen doden

niet-selectieve gewasbeschermingsmiddelen

middelen die niet alleen schadelijke, maar ook onschadelijke of zelfs nuttige organismen doden

resistent

minder gevoelig of ongevoelig zijn voor gewasbeschermingsmiddelen

natuurlijke vijanden

organismen die plagen bestrijden, bijvoorbeeld een dier dat een vijand is van een insect

biologische gewasbescherming

gebruik van natuurlijke vijanden

vruchtwisseling

landbouw waarbij op een stuk grond nooit twee jaar achter elkaar hetzelfde gewas wordt verbouwd